

A palesztin gazdaság főbb jellemzői és az *intifada* gazdasági hatása

Paragi Beáta

2003-ban diplomázott a Budapesti Közgazdaságtudományi-
és Államigazgatási Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok
szakán. Jelenleg ugyanott a PhD-program elsőéves
hallgatója. 2003-ban az OTDK-n második helyezést ért el
“Az arab-izraeli konfliktus és az oslói békefolyamat esélyei
az ezredfordulón” c. dolgozattal.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

<http://alapitvany.kul-vilag.hu>

<http://www.nato-kozpont.hu>

Paragi Beáta:

A palesztin gazdaság főbb jellemzői és az *intifada* gazdasági hatása

A palesztin gazdaság általános jellemzőinek rövid ismertetését követően a tanulmány bemutatja a második intifada gazdaságra gyakorolt hatásának okait és következményeit, különös tekintettel a főbb gazdasági ágazatok helyzetére és a Palesztin Hatóság fontosabb bevételeinek és kiadásainak alakulására.

A több évtizedes (arab-) palesztin-izraeli konfliktus után a '90-es évek elején komoly reményekkel kecsegtető változások történtek a térségben. 1993-ban a Jasszer Arafat vezette Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ), illetve Izrael kölcsönösen elismerte egymás jogát a létezéshez, majd ezt követően Washingtonban aláírták a később oslói békefolyamat¹ néven ismertté vált esemény-, illetve szerződésorozat alapidokumentumát, az Elvek Nyilatkozatát. A következő évben, Kairóban került aláírásra az elvek gyakorlati alkalmazásáról szóló okmány, melynek értelmében létrehozták a Palesztin Hatóságot, amely az Izrael által 1967-ben elfoglalt területek² egy részén 1994-től napjainkig korlátozott hatalmat gyakorol.

A kezdeti találkozók, illetve szerződéseket több másik követte (politikailag a legfontosabbak: Osló II. (1995), Wye-memorandum (1998), Camp David II (2000), Taba (2001)), de a palesztinok által kívánt eredményt – vagyis az átmeneti időszakot lezáró, a végső rendezésre vonatkozó tárgyalások megkezdését, tehát gyakorlatilag a palesztin szuverenitás kérdésének megoldását – nem sikerült elérni. A 2000. szeptemberében kitört és hatását máig éreztető második *intifada* kapcsán sokan a békefolyamat végéről beszélnek. Még nem lehet biztosan tudni, hogy az előző év közepén napvilágra került, eredetileg George Bush jelenlegi amerikai elnök által megfogalmazott, majd a „Kvartett” (USA, Oroszország, ENSZ, EU) által is elfogadott és megvalósításra érdemesnek nyilvánított *roadmap*, hosszú távon megfelelő rendezési tervnek bizonyul-e.

Jelen tanulmány célja a palesztin gazdaság jelenlegi állapotának rövid bemutatása, ám – részben a terjedelmi korlátok miatt – nem térek ki olyan fontos kérdésekre, mint pl. a nemzetközi gazdasági összefüggések vagy a palesztin gazdaság pénzügyi intézményrendszere. A dolgot két nagyobb egységre lehet oszthatni: első, rövidebb részében bemutatásra kerülnek a palesztin gazdaság általános jellemzői, második felében pedig az *intifada*

gazdaságra gyakorolt hatásait vizsgálom a gazdaság reálszférája, illetve az „állam” háztartás oldaláról.

A gazdaság általános ismérése

Amikor 1967-ben Izrael elfoglalta a Nyugati Partot és a Gáza-övezetet, gazdaságának mérete kb. tízszerese volt az akkori „palesztin” gazdaságénak. Mivel a két gazdaság méretében és szerkezetében is nagy eltéréseket mutatott, a továbbiak alakulása attól vált függővé, hogy milyen mértékben kapcsolódott egymásba a két gazdaság. Az Izrael által a palesztin gazdaságra kényszerített vámunió komoly következményekkel járt a palesztin területek gazdaságára nézve, hiszen – főleg a szomszédos országokéhoz viszonyítva – megnőtték a termelés, illetve a tőke költségei nagymértékben rontva a palesztin gazdaság szomszédjaihoz viszonyított versenyképességét.

Az egyre költségesebbé váló palesztin mezőgazdasági és ipari termelés másik fontos oka a relatíve magas munkabér volt, mely abból adódott, hogy a palesztin munkaező egyre nagyobb hányada vállalhatott munkát a gazdagabb Izrael területén⁴. Ez a „kapcsolat” ugyanakkor bizonyos pozitív hatásokat is magában hordozott, hiszen a palesztin területek egy fejlett gazdasággal kerültek szoros kapcsolatba, amely mind a munkavállalás, mind a kereskedelem területén komoly lehetőségeket hordozott magában. Így lehetővé vált bizonyos mértékű technológiatranszfer, továbbá összességében véve nőtt a palesztin gazdaság mérete, beleértve a jövedelmeket, megtakarításokat, befektetéseket is.⁵

Az oslói megállapodást (1993) követő kezdeti évek viszonylag gyors növekedést eredményeztek köszönhetően a köz- és magántőke beáramlásának. A palesztinok érthető módon nemcsak politikai, de gazdasági tekintetben is nagy várakozásokkal tekintettek az átmeneti(nek hitt) időszak elé. A nemzetközi közösség is hitt abban, hogy a béke és stabilitás új környezetet fog teremteni, nőni fog a helyi gazdasági tevékenység mértéke, illetve a térség vonzóbb lesz a külföldi befektetők számára. Ezek a remények azonban annak ellenére nem igazolódtak be, hogy az 1994-ben aláírt Párizsi Protokoll igyekezett rendezni Izrael és a Palesztin Hatóság gazdasági-pénzügyi kapcsolatait, illetve ezek intézményrendszerét is. Az első recessziós időszak 1995-96-ban következett be, melynek oka a külső határok váltakozó mértékű lezárása volt: a munkanélküliség drasztikusan nőtt, a kereskedelem csökkent, a szegénység fokozódott. 1998 és 2000 között ezek a lezárások ismét ritkultak; az Izraelben dolgozó

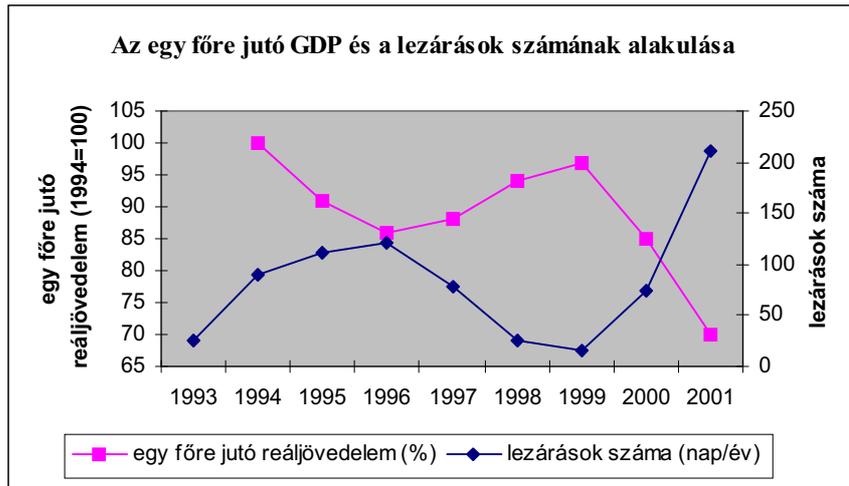
palesztinok után járó visszautalásoknak köszönhetően a kereslet nőtt, a tranzakciós költségek csökkentek, a magánberuházások mértéke kezdett nőni.

Az ezt az időszakot szintén jellemző izraeli gazdasági fellendülésnek köszönhetően nőtt a palesztinok munkavállalási lehetősége Izraelben, valamint nőtt a palesztin termékek iránti kereslet is. Ennek eredményeképpen a gazdaság ismét növekedésnek indult, a szegénységi és munkanélküliségi mutatók érezhetően csökkenő tendenciát mutattak. A kedvező jelek ellenére a növekedés mértéke kevésnek bizonyult ahhoz, hogy helyreállítsa az Osló előtti jövedelemszintet⁶, melynek egyik legfontosabb okaként említhető a nagyon magas mértékű népszaporulat, melynek következtében a munkaerő-kínálat is dinamikusan – évente kb. 80-100 ezer munkaképes korúval – növekszik.⁷

A palesztin gazdaság állapotát mindenekelőtt nagyságából következő teljesítőképessége határozza meg. A Világbank adatai szerint⁸ 1999-ben a GDP nagysága (Kelet-Jeruzsálem nélkül) körülbelül 4,15 milliárd USD-t tett ki, a Nyugati Parton és a Gáza-övezetben 2,8 millióan laktak: ebből következően az egy főre jutó GDP kb. 1500 \$ volt, amivel Palesztina az alacsony-közepes jövedelmű (lower-middle income) „országok” csoportjába tartozott.⁹ Nagyságán kívül mindenképpen befolyásolja a palesztin gazdaság mutatóit a népesség növekedési üteme, amely a legmagasabbak közé tartozik a világon: a lakosság húsz év alatt gyakorlatilag megduplázódik (ez éves átlagban kb. 3-4%-os növekedési ütemet jelent). Miután a lakosság nagy része fiatalok¹⁰, a foglalkoztatottak aránya relatíve alacsony – már az *intifada* kezdete előtt is a munkaképes korúak csak kevesebb, mint fele dolgozott. Világbanki források szerint 1998-ban az ENSZ hivatalos szegénységi küszöbe alatt, vagyis napi 2 \$-nál kevesebb egy főre jutó jövedelemből élt a lakosság 20-25%; napjainkra ez az arány már bőven 50% felett van.

Ezek a riasztó számok azonban nem feltétlenül párosulnak kedvezőtlen társadalmi jelenségekkel. Az írástudatlanok aránya a palesztinok körében 15%-kal alacsonyabb a környező arab országokra jellemző szintnél; a 20-24 évesek körében 5% alatti az írástudatlanok aránya, ami annál inkább figyelemreméltó, hogy a nők és férfiak között e tekintetben nincs különbség. Az *intifada* okozta biztonsági kockázatok miatt előforduló iskolabezárásokat megelőzően az iskoláskorúak több, mint 95%-a volt oktatási intézménybe beíratva és látogatta rendszeresen az órákat¹¹.

A palesztin gazdaság teljesítőképességét – a gazdaság kis mérete és nyitottsága miatt – nem csupán a gazdaság egészének szintjén, de az átlagemberek számára is érezhető módon befolyásolják a határok lezárására vonatkozó intézkedések.

Forrás: World Bank (2002. június), UNSCO (2001 tavasz)

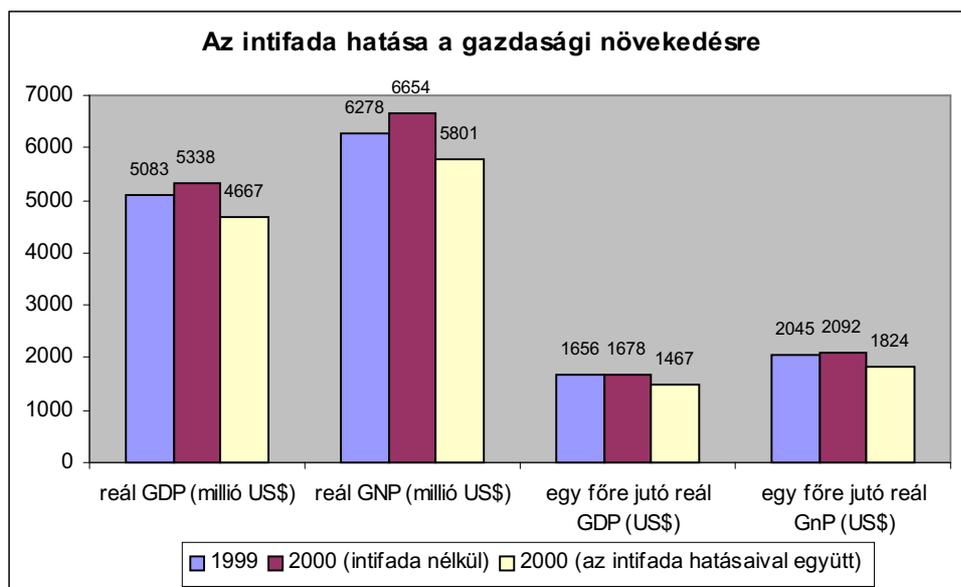
A belső (és külső) határok Izrael által történő általános vagy részleges lezárásának az a célja, hogy megpróbálja megvédeni saját lakosságát a terrortámadásoktól. Ezekkel az intézkedéseivel ugyanakkor megakadályozza, hogy a Gáza-övezet és a Nyugati Part palesztin lakosság szabadon belépjen Izrael területére, hacsak nem rendelkeznek Izrael által kiadott engedéllyel. Ezt a kollektív (vagyis minden palesztint érintő) büntetési formát Izrael annak ellenére alkalmazza már régóta, hogy több nemzetközi szerződést is sért vele. Egyrészt az 1949. évi IV. Genfi Egyezmény 33. cikkét („Egyetlen védett személyt sem szabad olyan cselekményekért büntetni, amelyet nem személyesen követett el. A csoportos büntetések éppúgy, mint minden megfélemlítő vagy terrorintézkedés tilos.”¹²), másrészt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikkét, amely kimondja, hogy „senkit nem lehet önkényesen megfosztani attól a jogától, hogy saját országába (!) beléphessen.”¹³

A második intifada makrogazdasági hatásai

2000 ősze előtt a gazdasági kilátások (foglalkoztatási és növekedési trendek) a magas népességnövekedés ellenére is viszonylag biztatóak voltak, ám a gyakorlatilag mindennaposá váló izraeli határzárások negatív hatást gyakoroltak a társadalmi-gazdasági folyamatokra. Az áruk és személyek áramlása nemcsak Izrael és a palesztin területek, de a Gáza-övezet és a Nyugati Part között is megszűnt, a gazdaság vérkeringése lelassult. A háztartások bevételei csökkentek, palesztinok százezreinek szűnt meg a munkalehetősége palesztin és izraeli területen egyaránt. A kieső háztartási bevételek természetesen hatással voltak a fogyasztás mennyiségére és szerkezetére is. Az előbbiekből adódóan a Palesztin Hatóság saját bevételei

olyan mértékben csökkentek az utóbbi években, hogy a palesztin gazdaság – a donor országok támogatása ellenére – gyakorlatilag a csőd szélén áll.

Ami a gazdasági növekedésre vonatkozó kilátásokat illeti, 2000 elején az IMF és a palesztin pénzügyminisztérium várakozásai alapján a GDP 5%-os, és a GNP 6%-os reálnövekedésére lehetett számítani¹⁴; ezzel szemben az intifada kitörése okozta gazdasági nehézségek eredményeképpen a GDP reálértékben 8,2%-kal, a GNP 7,6%-kal csökkent¹⁵:

Forrás: UNSCO [2001 tavasz]

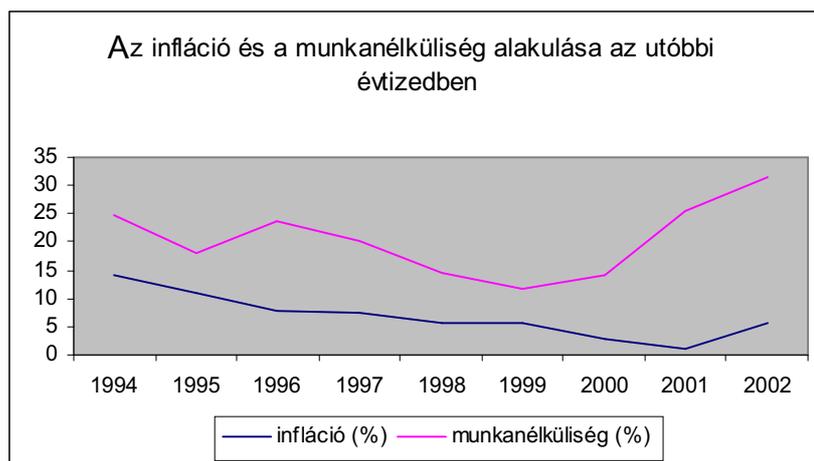
Miután a makroökonómiai előrejelzések 2000 első három negyedéve alapján biztatóan ítélték meg a palesztin gazdaság teljesítőképességét – az Izraellel lebonyolított kereskedelmi tranzakciók 7,4%-kal nőttek, a cementimport értékének alakulásával mérve az építőipar közel 15%-os növekedést mutatott, a kereskedelmi bankok által kihelyezett hitelek több, mint 30% -kal nőttek, a munkanélküliség 10% körül alakult – így elemzők egész évre 5,3 milliárd USD nagyságú bruttó hazai bevételre számítottak¹⁶.

Az utolsó negyedév eseményeinek (út és határlezárások, kijárási tilalmak, munkahelyek elvesztése, kereskedelmi tevékenység csökkenése), valamint a fogyasztás, a kereslet csökkenésének köszönhetően azonban éves szinten reálértékben 8,2%-kal, mintegy 4,66 milliárd USD-ra csökkent a GDP értéke. Az egy főre jutó GDP és GNP értéke a magas népelemzések miatt még ennél is nagyobb mértékben mintegy 11,4% -kal, illetve 10,8%-kal csökkent 1999 és 2000 között. 2001-ben az egy főre jutó GDP további 15,6%-kal, az egy főre jutó GNP pedig 18,7%-kal csökkent további jelentős életszínvonal-csökkenést eredményezve¹⁷.

A már említett okok mellett a gazdasági növekedés mutatószámainak csökkenésére magyarázat lehet még, hogy ellátási oldalon a lezárt határok miatt növekedtek a működési

költségek, csökkent a hatékonyság és a termelékenység, illetve megrongálódtak vagy teljesen tönkrementek bizonyos tőkeforrások ellehetetlenítve ez által a gazdaság termelőkapacitásait. Mivel a palesztin GDP 88%-át a magánszektor állítja elő, a GDP alakulása szinte egy az egyben leképezi a magánszektor befolyásoló, fentebb felsorolt események hatásait.¹⁸

A munkanélküliség és az infláció alakulása a '90-es évek második felében, az intifada kitöréséig viszonylag kedvezőnek volt mondható.

Forrás: PMA Statistical Bullentin [2003 február]

Az intifada kitörését követő másfél évben a fogyasztói árak (a közlekedés 15%-os drágulásától eltekintve) a kínálat és a kereslet csökkenése következtében összességében egész Palesztina területén alig nőttek, inkább stagnáltak. Azon területeken (így különösen a Nyugati Part bizonyos nagyvárosaiban), amelyeken ellátási problémák merültek fel a lezárások és közlekedési nehézségek következtében, az élelmiszerárak is emelkedő tendenciát mutattak, míg ott, ahol mezőgazdasági termelés folyt, és képtelenek voltak a piacokra eljuttatni a termékeket, az árakat lefelé nyomta a túlzott kínálat. A Gáza-övezetben az árak alakulását inkább keresleti tényezők befolyásolják, mint például a (nyugati partiaknál egyébként is magasabb) jövedelmek, háztartási bevételek nagy mértékű csökkenése, a fogyasztói kereslet visszaesése. Az infláció alacsony szintjének további okaként említhető még a megszigorított export következtében a belső piacon felhalmozódó termékek megnövekedett kínálata.¹⁹ A tavalyi évi (2002-es) infláció emelkedésének mértéke (5,1%) azonban már mutatja, hogy a tartalékok fokozatos felélése és az utánpótlási nehézségek miatt növekvő ellátási problémák kezdenek a fogyasztói árak emelkedésére hatni.

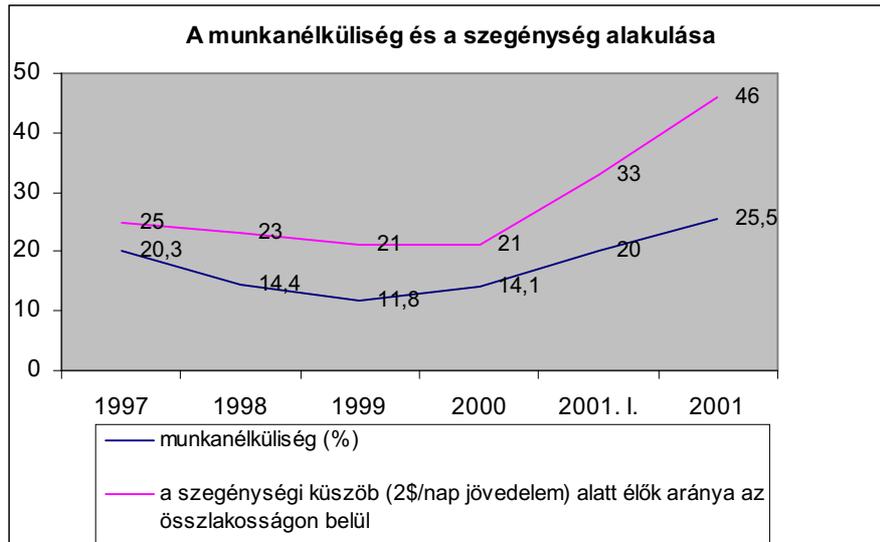
A leglátványosabban és leggyorsabban talán a munkanélküliségi mutatók változtak az intifada következtében. Míg a '90-es években, ha hullámzásokkal is, de viszonylag tartós csökkenő tendenciát mutatott, 2000 szeptemberében már 10% körüli szintet is elérte (emellett

660-690 ezer munkavállaló dolgozott), napjainkra pedig gyakorlatilag több, mint háromszorosára emelkedett. A történetek követeztében palesztinok munkavállalási lehetőségei Izraelben és a palesztin területeken egyaránt csökkentek gyakorlatilag függetlenül attól, hogy a palesztin közigazgatásban vagy a magánszektor mely ágazatában, legálisan vagy illegálisan vállaltak munkát korábban.

Míg 2000 szeptemberében 4,8 palesztinra jutott 1 munkavállaló, addig 2001 végén már 1 palesztin munkavállaló önmagán kívül már 5,5 másikért is dolgozott²⁰. A 2000 szeptembere után bekövetkező munkanélküliség növekedésének legfontosabb oka az Izrael által kiadott munkavállalási engedélyek drasztikus mennyiségben történő visszavonása, a lezárások következtében ellehetetlenülő (legális és) illegális Izraelbeli munkavállalás, a romló gazdaság helyzet miatt palesztin területeken is bekövetkező elbocsátások, illetve a makroökonómiai helyzet általánosan rossz állapota. 2000 szeptembere előtt több, mint 50 ezer palesztin tudott Izraelben engedéllyel munkát vállalni; 2000 októberében ez a szám 2000-3000 főre esett vissza, ami mintegy 28%-os csökkenést eredményezett a foglalkoztatottak arányát tekintve a harmadik negyedévről a negyedik negyedévre (479 ezer fő).²¹

Természetesen a palesztin gazdaság szinte minden mutatóját normális körülmények között is meghatározó magas természetes szaporulat – ez esetben a munkaképes korúak évi 3,5 %-kal való – növekedése is szerepet játszik a foglalkoztatási mutatók romlásában. Amíg 2001 végére a Nyugati Parton és a Gáza-övezetben a munkavállalási lehetőségek száma kb. 60 ezerrel csökkent a 2000 szeptemberi állapothoz képest, addig ugyanezen időszak alatt a munkaképes korú felnőtt lakosság több, mint 100 ezer fővel gyarapodott.²²

A munkanélküliség és az infláció mutatóinak romlása a háztartások mind ennapjaira is rendkívüli hatással van, és természetesen legjobban a legszegényebbeket sújtja, hiszen egyrészt nekik nem állnak rendelkezésükre olyan eszközök, megtakarítások, melyekből a mindennapi életüket finanszírozni tudnák, másrészt egyébként is a palesztin területek azon részein (a Gáza-övezet déli részén, illetve a Nyugati Part távolabbi településein) élnek, melyekre a legnagyobb hatással vannak a lezárások és gazdasági (közlekedési, áru- vagy munkaerőpiacra jutási) nehézségek. A Világbank – az alábbi grafikonon is látható – adatai szerint 2000 szeptember előtt a lakosság 21%-a élt a hivatalos szegénységi küszöb alatt; ez a száma napjainkra már 60% körüli értékre emelkedett. A háztartások számára leginkább a munkanélküliség következtében kieső jövedelem vagy a reálértékben csökkenő jövedelem, a termékekhez való nehezebb és költségesebb hozzájutás jelent mindennapi problémát.²³

Forrás: Világbank [2002 május] 25. 31.

Egy nemzetgazdaság állapotát és teljesítőképességét kifejező mutatók közül az *egyensúlymutatók* – érintőleges – elemzése maradt hátra. Ami a külkereskedelmi mérleget illeti, annak egyenlege normális gazdasági körülmények között sem kedvez ő, hiszen - a palesztin gazdaság kis méretéből és a kedvezőtlen természeti adottságaiból adódóan - az import aránya mindig is – „békeidőben” is – nagyobb volt az exporténál.

A külkereskedelem alakulása az Osló I. megállapodás aláírása óta

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
termékek és szolgáltatások exportja (m US\$)	641,4	732,8	763,9	880,5	1005,1	1090,8	1168,1	1103,9	719,7
termékek és szolgáltatások importja (m US\$)	2641,2	2758,1	3103	3634,1	4219	3943,4	3782,4	2995,7	2477,4
Egyenleg (x-m)	-1999,8	-2025,3	-2339,1	-2753,6	-3213,9	-2852,6	-2614,3	-1891,8	-1757,7
export/import arány	24%	27%	25%	24%	24%	28%	31%	37%	29%

Forrás: PMA Statistical Bullentin [2003 február]

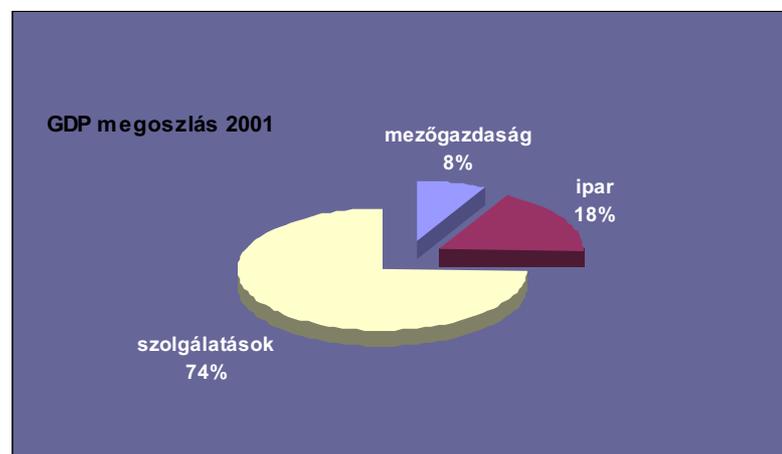
Bár a '90-es években az import mértéke gyakorlatilag kétszer-háromszor is meghaladta az export mértékét, azt mindenképpen meg lehet állapítani, hogy össze sségében – és nem egy főre számított mutatókat tekintve – bővült a palesztin gazdaság. A külkereskedelmi mutatók értéket tekintve az import értéke 1994 és 2000 között közel másfélszeresére n őtt, az export majdnem megduplázódott.

Az *intifada* következtében – a külkereskedelmi egyenleget is befolyásoló – drasztikusan csökkenő export, valamint a csökkenő tényezőbeáramlás (elsősorban a csökkenő

tőkeimport) komoly szerepet játszik a folyó fizetési mérleg egyenlegének romlásában. A Világbank becslése szerint a magán- és (elsősorban nemzetközi forrásokból fedezett) közberuházások 2000-ben reálértékben 19 százalékkal, a következő évben pedig további 30 százalékkal csökkentek²⁴. A megnőtt gazdasági- és biztonsági kockázat, a csökkenő hozamlehetőségek miatt a tőke-transzferek, a közvetlen befektetések (FDI) és a portfólió-befektetések drasztikus visszaesése szintén komoly károkat okoz a gazdaság egészének.

A reálszféra (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatások, kereskedelem) helyzete

Az egyes ágazatok GDP-n belüli megoszlása a Világbank adatai alapján²⁵ és már az *intifada* hatásait tükrözve az alábbiak szerint alakult 2001-ben:

Forrás: World Bank (2002 június)

A mezőgazdaság nagyságrendjét tekintve körülbelül a GDP 7-8%-át adja. Ma már zömmel kicsi, családi irányítás alatt álló gazdaságok végzik a mezőgazdasági munkát; az összes megművelt terület több, mint 90%-a a Nyugati Parton található. A mezőgazdasági területek kétharmadát az urbanizáltabb Gáza-övezetben (Jerikót is ideértve) öntözéssel művelik, míg a Nyugati Part szinte teljes mértékben csapadékfüggő²⁶. Miután a mezőgazdaságban végezhető munka elég szezonális jellegű, az ott foglalkoztatottak aránya is változó, átlagban 19-22% között van, megoszlásukat tekintve többségük (kétharmaduk) nő. A szektor exporton belüli részesedése – normális körülmények között – 25% körül van²⁷. A mezőgazdasági termelés növekedésének legfőbb akadálya a vízforrások korlátozott volta, illetve az a tény, hogy máig izraeli exportvállalatok ellenőrzik a palesztin agrártermékek mennyiségét és minőségét, meghatározva ezáltal, hogy azok mely piacokra juthatnak be és hova nem.

Az intifada hatásai a mezőgazdaságot sem kerülték el. A szektor termelése mintegy 70%-kal csökkent a művelés alatt álló földek és szántók felégetésének, a fák kivágásának, az öntözőhálózatok és termelőeszközök megrongálásának következtében. A palesztin Mezőgazdasági Minisztérium becslése szerint legalább 11 ezer dunumnyi²⁸ földterületet tettek a földdel egyenlővé és több százezer fát vágtak ki izraeli telepések²⁹.

Az elmúlt három év eseményei az ipari szektor GDP-n belüli részesedésében is kifejezésre jutnak, hiszen 2000-ben még 23% körül alakult az ipar (elsősorban építőipar, kézműipar, bányászat) abból való részesedése. Napjainkban a palesztin ipar a GDP kb. 17-18%-át adja, és a munkaképes korúak kb. 20%-át foglalkoztatja.³⁰ Miután 2000 szeptembere után szigorodtak a nyersanyagimportra és késztermék - exportra vonatkozó szabályok, költségesebbé vált a közlekedés és áruszállítás, illetve a beruházási hajlandóság is szinte teljesen megszűnt, az ipari szektor termelékenysége drasztikusan csökkent. Hasonló okok miatt a kézművesiparban dolgozók is kénytelenek voltak csökkenteni termelésüket, hiszen a piacra jutási lehetőségek csökkentek, a közlekedési költségek nőttek és egyszerűen képtelenek eladni az áruikat. A nagykereskedelemre – miután az nagy mértékben importfüggő – szintén a határok lezárása, az Izraellel való kereskedelem beszűkülése, a raktározási költségek megnövekedése voltak hatással.³¹

A gazdasági tevékenység akadálytalan folytatását máig nagy mértékben nehezíti az is, hogy a Nyugati Parton belül is készleteket teríteni a belső útlezárások és katonai ellenőrzések miatt szinte lehetetlenné vált. Miután a mezőgazdasági és ipari termékek, árú szállításait – a palesztin területek és Izrael között, a Nyugati Parton belül, valamint a Nyugati Part és a Gáza - övezet között egyaránt – korlátozzák, csökkent ezek kereskedelmének mennyisége és értéke. Ebből kifolyólag csökkentek az Izrael által a Palesztin Hatóságnak visszautalandó hozzáadottérték-adóból származó bevételek is. A Világbank becslése szerint a mezőgazdasági termékek exportja 2001-ben a lehetséges szinthez képest mintegy 30%-kal, a kézműipar exportja pedig 24%-kal csökkent.³²

A szolgáltatások közül, melyek a palesztin GDP több, mint 2/3-át teszik ki, leginkább a közlekedés, a turizmus illetve a már említett kereskedelem szenvedte el a legnagyobb károkat. Az intifada kezdete előtt a turizmus a bruttó hazai termék kb. 11%-át termelte meg, mára gyakorlatilag semmit. 2000 decemberére a hotelszobák kihasználtsága a korábbi valamivel több, mint 50%-os szintről 5,2%-ra esett vissza.³³

Államháztartás

Az oslói megállapodás(ok) aláírását követően – a közigazgatási feladatok nagy részének átadása után – a Palesztin Hatóság megfelelő intézményeinek hatáskörébe került azok finanszírozása is. A nagyfokú külkereskedelmi függőség, a magas népszaporulat, illetve miután a palesztin gazdaság az elmúlt évtizedek során szorosan összefonódott az izraeli gazdasággal kiegyensúlyozottabb politikai és gazdasági körülmények között is komoly problémát okozna a stabilitás fenntartása.

A Palesztin Hatóság költségvetési bevételeit az alábbiak szerint lehet csoportosítani:

- saját bevételek:
 - helyi bevételek
 - Izraelből visszautalt bevételek (clearance revenues)
- donor országok támogatásai (segélyek, hitelek)

Normális körülmények között a Palesztin Hatóság költségvetési bevételeinek körülbelül 80%-t adják a saját bevételek, a maradék 20% pedig adományként, támogatásként érkezik; az intifada hatására ez az arány gyakorlatilag megfordult.

A Palesztin Hatóság költségvetése (1994-2002)							
Millió USD	1994	1996	1998	1999	2000	2001 (becsült)	2002 (becsült)
Összes bevétel	399,8	927,9	1083,8	1136,2	1364	1053	977,4
Saját bevétel	267,9	684,2	753,7	901,2	964	287,1	283,6
%	67%	74%	70%	79%	71%	27%	29%
Segély, támogatás	131,9	243,7	330,1	235	400	765,9	693,8
%	33%	26%	30%	21%	29%	73%	71%
Összes kiadás	382,8	927,9	1193,5	1194,4	1364	1239,3	1227,8
Folyó kiadás	297,3	709,6	818,8	927	940	1016,6	1023
Tőkekiadás	85,5	218,3	374,7	267,4	424	222,7	204,8
Költségvetési deficit segélyek nélkül	-114,9	-243,7	-439,8	-293,2	-400	-952,2	-944,2
Teljes költségvetési egyenleg	17	0	-109,8	-58,2	0	-186,3	-250,4

Forrás: PMA Statistical Bullentin [2003 február]

A saját bevételek nagy része – akár palesztin, akár izraeli területen képződik – adó jellegű bevétel.³⁴ Minden helyben (palesztin területen) előállított termék és szolgáltatás, csakúgy, mint az importtermékek 17%-os hozzáadottérték-adóval (VAT, ÁFA) vannak terhelve,

melyek bizonyos esetekben visszaigényelhetők (pl. ha a belőle készülő termék exportra kerül).³⁵

Az izraeli kormány és a Palesztin Hatóság 1994-ben írta alá a *Párizsi Protokollt*, mely rendezi a két gazdaság közötti gazdasági kapcsolatokat, így az adóelszámolás módját is.³⁶ Az Izrael és a palesztin fennhatóság alatt álló területeken keletkező adóbevételek átutalását elvben kölcsönösen a „célállomás-elv” (destination principle) alapján teljesítik. Ennek értelmében például az izraeli kikötőbe érkező importárura kivetett illetéket minden esetben a megfelelő izraeli pénzügyi hatóság szedi be, de amennyiben a termék célállomása palesztin terület, akkor az így keletkező bevételt meghatározott időn belül tovább kell utalnia a Palesztin Hatóság részére. Más esetben, ha például egy palesztin vállalkozó Izraelben vásárol olyan köztes terméket, melyet felhasznál saját termékének előállítására, az Izraelben kifizetett hozzáadott érték adót számla ellenében a Palesztin Hatóság visszatéríti neki azon bevételéből, melyet Izrael utal át számára.

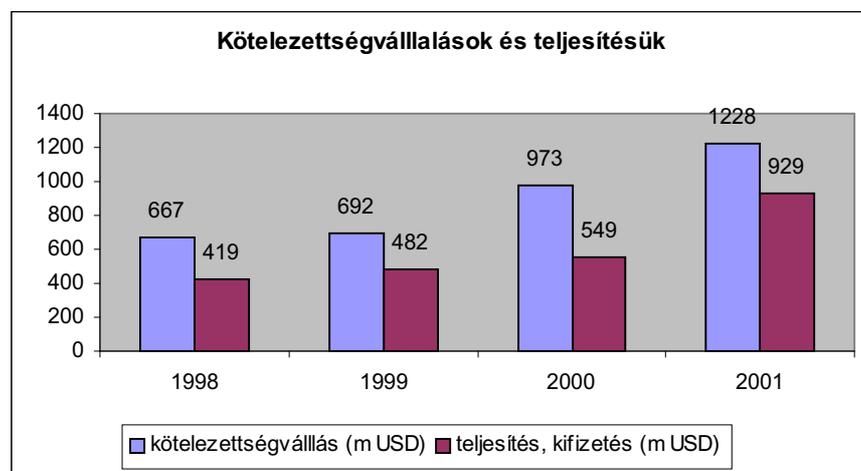
Az így elszámolt közvetett adókon (hozzáadott érték adó, importvámok) kívül, a Protokoll rendelkezik arról is, hogy a palesztin munkavállalók által Izraelben befizetett jövedelemadó 75%-át és egészségügyi illeték 100%-át vissza kell utalni a Palesztin Hatóság részére. 2000 szeptembere előtt az izraeli és palesztin pénzügyi vezetők havonta találkoztak az elszámolásokról egyeztetése céljából, és megegyeztek abban a nettó összegben, amely aktuálisan átutalásra kerül a Palesztin Hatóság számára. Az izraeli termékek nettó import értéként ezek az átutalások a Palesztin Hatóság saját – vagyis külföldi segílyt nem tartalmazó – bevételeinek több, mint 60%-át (az összes bevételnek kb. 48%-át) adták, és ezzel gyakorlatilag a legfontosabb forrás szerepét töltötték be.³⁷

Az *intifada* kezdete óta eltelt idő, vagyis a Palesztin Hatóság jelenlegi siralmas gazdasági helyzete is mutatja, hogy a költségvetési források saját bevétel része nagyon szoros kapcsolatban van a palesztin kereslettel, miután a bevételek nagy része (80%) a közvetett fogyasztási adókból (hozzáadott érték adó, importvámok, üzemanyag- és dohánytermékek illetéke) tevődik össze. A növekvő munkanélküliség és a magánszektor drasztikusan csökkenő kereslete mellett a helyzetet súlyosbította, hogy a 2000 decembere után felhalmozódott és az izraeli adóhatóság által beszedett Palesztin Hatóságot illető adóbevételeket sokáig nem, vagy késve utalták (utalják) át; ez havonta mintegy 29 millió dollár bevételkiesést jelentett (2002 májusáig 506 millió USD). Emellett a határzárak és szabad mozgást korlátozó egyéb intézkedések nagyon megnehezítik a Nyugati Part és a Gáza-övezet területén az adók beszedését. Mindezek eredményeképpen a Palesztin Hatóság havi átlag 80-90 millió dollárnyi

havi saját (adományok nélküli) bevétele a 2001-es évben már csak 20-25 millió dollár körül mozgott³⁸.

Ahhoz, hogy a Palesztin Hatóság és a palesztin gazdaság működőképes legyen támogatásokkal, segélyekkel, kedvezményes kölcsönökkel nagy mértékben hozzájárulnak bizonyos donor országok³⁹. A támogatások egy része közvetlen költségvetési támogatás, illetve a jelen helyzetben vészhelyzetben történő támogatás (emergency funding), a többi technikai segély (technical assistance) vagy közbefektetés (public investment). A költségvetési támogatások nélkül a Palesztin Hatóság gyakorlatilag működésképtelen lenne, hiszen a legnagyobb kiadási tételét képező (és több, mint százezer kormányzati tisztviselő megélhetését jelentő) bérjellegű kifizetéseket csak a segélyekből tudják kifizetni. A technikai segélyek egy része élelmiszer- vagy készpénz formájában kerül átadásra, más részének célja munkahelyteremtési programok finanszírozása – legtöbb esetben az UNRWA⁴⁰ közvetítésével – a menekültek számára.

A támogatások vizsgálatakor meg kell különböztetni a kötelezettségvállalás és a tényleges teljesítések mértékét, mely a Világbank adatai szerint 1998 és 2001 között az alábbiak szerint alakult;⁴¹

Forrás: Világbank [2002 május]

Az intifada következtében megrendült gazdasági helyzetben 2000 novemberére és 2001 decembere között a Palesztin Nemzeti Hatóság 584 millió dollár speciális gyorssegélyben részesült.⁴²

A Palesztin Hatóságnak 2001-ben jutott támogatások alakulása				
2001 (millió USD)	kötelezettségvállalás	%	teljesítés	%
Arab Liga (IFB-on keresztül); Kétoldalú támogatásokat nem tartalmaz	577	47	388	42

EU (kétoldalú és közös); UNRWA-nak juttatott támogatást nem tartalmazza	304	25	245	26
USA	242	20	114	12
Egyéb	105	8	182	20
Összes támogatás	1228	100	929	100

Forrás: Világbank [2002 május]

Az adatokból látható, hogy az Arab Liga országai, illetve az Iszlám Fejlesztési Bank (IFB) az utóbbi két évben gyakorlatilag a legnagyobb donorok egyikévé vált. Az említett – útépitésre, épület-rehabilitációra, egészségügyi-, oktatási-, munkahely-teremtési, valamint kis- és középvállalkozások támogatására fordítható – közvetlen költségvetési támogatások (405 m USD) mellett különböző alapok formájában juttattak segélyeket a palesztinoknak. Ilyen például a Jeruzsálem Intifada Alap, melynek célja egyrészt támogatást nyújtani az intifada során megsérülteknek vagy családtagjainak, másrészt oktatási és egészségügyi kiadásokat fedez; a vállalt 52 millió dollár támogatásból, 17,8 millió USD került 2001 végéig teljesítésre ⁴³.

A helyben képződött bevételek csökkenése miatt 2000 szeptembere után a Palesztin Hatóság költségvetési kiadásait is csökkenteni kellett. Világbanki elemzés szerint a 2000 -es év harmadik negyedét jellemző havi átlag 107 millió dollár nagyságrendű központi költségvetési kiadások, 2001 tavasza óta kevesebb, mint 91 millió dollárt tesznek ki. A folyó kiadások két fő csoportja a „bérjellegű” és a „nem-bérjellegű” kifizetési tétel, melyek közül elsősorban az utóbbiakat csökkentették, illetve a lehetőségekhez képest a legszükségesebb (emergency), elsősorban szociális jellegű kiadásokra fordították. ⁴⁴

Konklúzió

Összefoglalva a fentieket, megállapítható, hogy a palesztin gazdaság helyzete az intifada kiváltotta gazdasági nehézségektől eltekintve sem minősül stabilnak, mindazonáltal a kijárási tilalmak, a határ- és útlezárások, a munkalehetőségek nagy mértékű csökkenése, az infrastruktúra tönkretétele, a magánszektor termelőképességének és beruházási hajlandóságának csökkenése – a donor országok támogatásai ellenére is – rengeteget ártottak a mikro- és makroökonomiai folyamatoknak.

Az exportlehetőségek beszűkülése, a fizetőképes kereslet csökkenése a hazai és nemzeti termék értékének oly mértékű csökkenését eredményezi, hogy abból minimum szinten sem lehet a gazdaság stabilitását fenntartani. A magán-, valamint a többnyire segélyekből és kedvezményekből finanszírozott – elsősorban a szolgáltatási szektorba (pl. turizmus) és az

építőiparba irányuló – közberuházások mértéke a magas kockázat és az alacsony megtérülési ráták miatt egyaránt csökkent.

A donor országok, az Iszlám Fejlesztési Bank, a Világbank által a Palesztin Hatóságnak közvetlen költségvetési támogatás vagy egyéb alapok formában juttatott segélyek nélkül a gazdaság teljesen reménytelen helyzetben lenne. A fő politikai nézetkülönbségek – a telepessprobléma, a menekültkérdés és Jeruzsálem helyzete – megoldása mellett komoly kihívást jelent a palesztin kérdés rendezésében a Palesztin Hatóság, illetve egy potenciális palesztin állam gazdasági talpra állítása. A tanulmányban részletezett alapvető nehézségek áthidalása mellett, a Palesztin Hatóságnak jóval átláthatóbbá és ellenőrizhetőbbé kell tennie gazdasági és pénzügyi folyamatait is, annak érdekében, hogy a nemzetközi közösség anyagi és szakmai támogatását hatékonyabban képes legyen kihasználni.

A fontosabb gazdasági mutatók alakulása a '90-es években

A Palesztin Hatóság területén	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Népesség (ezer fő)	2361	2454	2554	2840,3	2958,6	3084,9	3224,5	3381,8	3549,5
GDP (folyó áron; millió USD)	3085,2	3617,2	3843,8	4355,1	4533,7	4516,5	4835,2	4210,5	3096,8
GNI (folyó áron; millió USD)	3533,1	4224,4	4421,8	5006,4	5435,2	5453,8	5661,7	4702,6	3419,7
1 főre jutó GDP (USD)	1331,6	1456,7	1461,1	1564,9	1564,7	1495,7	1535	1235,7	920,6
1 főre jutó GNI (USD)	1525,0	1701,2	1680,8	1798,9	1875,9	1806,1	1797,3	1380,3	1015,9
Munkanélküliségi arány (%)	24,7	18,2	23,8	20,3	14,4	11,8	14,1	25,5	31,3
Infláció (%)	14,0	10,8	7,9	7,62	5,5	5,54	2,8	1,22	5,71
Izraelben dolgozók (ezer fő)	53,0	67,2	58,2	83,1	120,6	138,0	119,4	65,9	50
Palesztin területeken dolgozók (ezer fő)	328,9	347,7	354,4	402,8	435,1	461,9	489,8	481,0	485,7

* becsült adat

Forrás: PMA, Statistical Bullentin [2003 február]

Felhasznált irodalom

Könyvek

Korany, Bahgat – Dessouki, Ali E. Hillal: the Foreign Policies of Arab States [1991, Oxford] Westview Press
Selim, Mohamed E.: The Survival of a Nonstate Actor: The Foreign Policy of the PLO
Lugosi Győző [1989, Budapest]: Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914-1980), Tankönyvkiadó
Robinson, Glenn E. [1997]: Building a Palestinian State, Indiana University Press
Shaw, Malcolm N.[1997]: Nemzetközi jog, Osiris
Szentés Tamás [1999]: Világgazdaságtan, Aula

Folyóiratok, periodikák, online folyóirat cikkek

Bennet, James [2003. március 7.]: Palestininas Plunge deeper into poverty, International Herald Tribune (<http://www.ihl.com/cgi-bin/generic.cgi?template=articleprint.tpl&ArticleId=88956> , (2003. február .07.)
Dickey, Christopher – Klaidman, Daniel [2002. április 1.]: How will Israel Survive? Newsweek
Gazdik Gyula [1996/4]: Az átalakuló Közel-Kelet: a palesztin autonómia, Társadalmi szemle
Khatib, Ghassan [2001. október 24.]: Weakening or eliminating the PA? Palestine Report (http://www.palestinereport.org/sect/rev/cr_isis.html, 2003. február 26.)
Lasensky, Scott [2002. március]: Underwriting peace in the Middle East: U.S. foreign policy and the limits of economic inducements; Middle East Review of International Affairs (www.meria.idc.ac.il, 2002. március 10.)
Mekelberg, Yossi [2002. December]: Grave Scenario; The World Today (http://www.riia.org/pdf/world_today/2002/wtdec02.pdf , 2003. február 28.)
Shafī, Haidar Abdul [2001. november 18]: The Palestinian crisis: what to do? Palestine Report (<http://www.palestinereport.org/sect/rev/crisis.html> , 2003. február 26.)
Shikaki, Khalil [2002. január-február]: Palestinians divided; Foreign Affairs
Unger, David C. [2002 nyár]: Maps of War, Maps of Peace; World Policy Journal
Weisman, Stephen R. [2003. április 17.]: White House Is Pressing Israelis to Take Initiatives in Peace Talks, The New York Times (<http://www.nytimes.com/2003/04/17/international/middleeast/17DIP.html> , 2003. április 18.)

Tanulmányok

UNSCO[2001 tavasz]: Report on the Palesinian Economy (www.arts.mcgill.ca/mepp/unsco/spring2001.pdf , 2002. október 22.)
UNSCO [2002. október]: The Impact of Closure and Other Mobility Restrictions on Palestinian Productivity Activities (www.un.org/news/dh/mideast/econ-report-final.pdf 2002. november 15.)
United Nations University-World Institute for Development Economic Research [2002. október]: Economic Aspects of the Palestinian-Israeli Conflict
World Bank [2002. március 18.]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis (www.worldbank.org, 2002. augusztus 10.)

Palesztin-izraeli vonatkozású nemzetközi szerződések internetes forrásból (keletkezésük időrendi sorrendjében)

Elvi Nyilatkozat [1993. szept. 13.] <http://www.ariga.com/treaties/dop.html> (2001. november 30.)
Gáza-Jerikó megállapodás [1994. május 4.] <http://www.ariga.com/treaties/gazajer.html> (2001. november 30.)
Oslói Átmeneti Megállapodás [1995. szeptember 28.] www.mideastweb.org/meosint.htm (2003. március 12.)
Wye River Memorandum [1998. október 23.] www.mideastweb.org/mewye.htm (2003. április 10.)
Moratínos-papers [2001. január] <http://www.mideastweb.org/moratinos.htm> (2003. április 04.)
Szaúdi-béketervezet [2002]; <http://www.al-bab.com/arab/docs/league/peace02.htm> (2002. március 28.)
Palesztin Alaptörvény [Basic Law, 2002. május 29.] <http://www.mideastweb.org/basiclaw.htm> (2003. február 23.)
President Bush Draft Roadmap [2002. október 15.] <http://www.mideastweb.org/quarterm2.htm> (2003. április 02.)
ENSZ-határozatok és Izrael térképe (<http://www.un.org>)
Biztonsági Tanács határozatai: 242. (1967), 338. (1973), 252. (1968), 298. (1971), 446. (1979), 1322. (2000), 1397. (2002)
Közgyűlés határozatai: 181. (II) (1947), 194. (1948), 303. (1949)

Egyéb

Hágai Konvenció [1907] <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebCONVFULL?Openview> (2003. április 11.)
Negyedik Genfi Konvenció [1949] <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebCONVFULL?Openview> (2003. ápr. 11.)
Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs Fact sheet – Economy: www.passia.org/palestine_facts/pdf/pdf2002/economy.pdf (2003. febr. 10.)
Palestinian Central Bureau of Statistics (www.pcbs.org)
Palestinian Liberation Organisation Negotiations Affairs Department Permanent Status Issues, Economic Relations; <http://nad-plo.org/permanent/economic.html> (2003. febr. 10.)
Permanent Status Issues, Water; <http://nad-plo.org/permanent/water.html> (2003. február 26.)

- Palestinian Monetary Authority Statistical Bullentin [2003 február] www.pma-palestine.org/statistical (2003. április 17.)
- Palestinian National Authority Ministry of Planning and International Cooperation: European Council Declaration on the Middle East, Copenhagen, 12-13 December 2003; http://www.mopic.gov.ps/news_letter/details.asp?subject_id=195 (2003. április 11.)
- Gazdasági kapcsolatokról szóló Protokoll; Gáza -Jerikó megállapodás IV. melléklet (Párizs, 1994. április 9.); http://www.mopic.gov.ps/key_documents/Protocol_on_Economic_Relations.pdf (2003. 04.11.)
- Swell, David [2002. június 5.]: Decentralization and Intergovernmental Finance in the Palestinian Authority; <http://www1.worldbank.org/wbiep/decentralization/menalib/sewell.pdf> (2002. november 15.)
- West Bank and Gaza at a glance http://www.worldbank.org/data/countrydata/aag/wbg_aag.pdf (2002. november 15.)
- West Bank and Gaza profile, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?CCODE=WBG&PYTPE=CP> (2002. nov. 15.)
- West Bank and Gaza in Brief (2000 August) <http://lnweb18.worldbank.org/mena/mena.nsf/All/> ... (2003. február 26.)
- Az izraeli telepések számának alakulása www.pis.org/zarticle/htm?aid=4231 (2003. április 10.)

Jegyzetek

¹ Az oslói békefolyamat a '90-es évek első felében a nyilvánosság előtt zajló (a madridi konferenciát követő) tárgyalássorozattal párhuzamosan, de a hivatalos nemzetközi politikai egyeztetésektől függetlenül bontakozott ki. Norvégia közvetítésével egy Oslóhoz közeli településen folytak a tárgyalások Izrael és a palesztinok között, melynek eredményét 1993 nyarán hozták nyilvánosságra. Az Elvek Nyilatkozatát végül Washingtonban írta alá, majd pecsételte meg kézfogásával Jasszer Arafat a Palesztinai Felszabadítási Szervezet akkori és jelenlegi vezetője, valamint Jichak Rabin Izrael miniszterelnöke.

² Palesztin területek alatt a Nyugati Part (Ciszjordánia), a Gáza-övezet, illetve a leginkább vitatott hovatartozású Kelet-Jeruzsálem területe értendő, melyeknek nincsenek a nemzetközi közösség, de legfőképpen az érintett felek által közösen, illetve egyetértelműen elismert határai.

³ Miatán sok esetben a gazdasági adatokat, pénzügyi mutatókat tekintve azonos időszakokra vonatkozóan különböző forrásból más-más értékeket találtam, ezért azok értelmezését mindig a megjelölt források (Világbank, UNSCO, Palesztin Monetáris Hatóság, Passia) figyelembevételével javaslom.

⁴ United Nations University-World Institute for Development Economic Research [2002 október]: Economic Aspects of the Palestinian-Israeli Conflict

⁵ United Nations University-World Institute for Development Economic Research [2002 október]: Economic Aspects of the Palestinian-Israeli Conflict 7.

⁶ 1990-91-ben az egy főre eső jövedelem 1320 USD volt a palesztin területeken (United Nations University-World Institute for Development Economic Research [2002 október]: Economic Aspects of the Palestinian-Israeli Conflict 7); összehasonlításképpen az oslói megállapodást követő évek bruttó hazai termékével és egy főre jutó jövedelmével kapcsolatban lásd a tanulmány végén található táblázatot, melynek a Palesztin Monetáris Hatóság adatai alapján készült.

⁷ World Bank [2002]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis; 10

⁸ www.worldbank.org (WBGroup, Country Brief/ WBG)

⁹ A Világbank számításai szerint az *alacsony-közepes jövedelmű* országokban az egy főre eső jövedelem (GNI) 2002-ben 736-2935 USD között mozgott; ugyanebbe a kategóriába tartozik többek között a térségben Irán, Egyiptom, Törökország, Európában Bosznia-Hercegovina, Románia, Albánia. Magyarország a felső-közepes jövedelmű (2936-9075 USD/fő) országok csoportjába tartozik 4752 USD 1 főre jutó jövedelemmel.

¹⁰ a Palesztin Központi Statisztikai Hivatal (PCBS) adatai alapján 2001-ben a 15 évesnél fiatalabbak aránya az összalakosságon belül 41,2%; ugyanebben az évben az átlagéletkor 19,6 év volt.

¹¹ www.worldbank.org (WBGroup, Country Brief/ WBG)

¹² Negyedik Genfi Egyezmény *angolul* (www.icrc.org/ihl.nsf/WebCONVFULL?OpenView)

¹³ Nemzetközi jogi szerződés és dokumentumok [1991]

¹⁴ *GDP (bruttó hazai termék)*: valamely ország által adott időszak alatt megtermelt összes végtermék és a végzett szolgáltatások piaci áron számított összértéke a tőkejavak értékcsökkenésének levonása nélkül; *GNP vagy GNI (bruttó nemzeti termék, -jövedelem)*: a GDP-nek a nemzetközi tranzakciók nettó eredményével, vagyis a külföldről beáramló és a külföldre kiáramló jövedelmek különbözetével korrigált változata (Szentés [1999]: Világgazdaságtan 786.)

¹⁵ UNSCO[2001 tavasz]: Report on the Palestinian Economy (2.1. Overall macroeconomic performance)

¹⁶ i.m.

¹⁷ i.m.

¹⁸ World Bank [2002]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis; 25-27.

¹⁹ i.m. 27.

²⁰ i.m. 13.

²¹ UNSCO [2001 tavasz] 3.1. Labour Force Growth

²² World Bank [2002]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis; 14.

²³ A Bir Zeit Egyetem és a Palesztin Központi Statisztikai Hivatal által végzett felmérésekben kiderül, hogy a háztartások milyen „túlélési technikákat” alkalmaznak. Megemlíthető a kiadások csökkentése (melyet a háztartások több, mint 80%-a kénytelen alkalmazni), a megtakarítások felélése, a számlák, tartozások ki nem egyenlítése, a kölcsönhöz folyamodás, ingóságok és ingatlanok eladása, az önellátásra való berendezkedés. (idézi Világbank [2002. március] 33.)

²⁴ i.m.

²⁵ www.worldbank.org/data/countrydata/aag/wbg_aag.pdf

²⁶ Összehasonlításképpen: Izraelben a mezőgazdaság bruttó nemzeti termékben való részesedése 3%, és öntözéssel művelik az összes mezőgazdasági terület több mint 50%-át

²⁷ Főbb exportcikk: olajbogyó, olívaolaj, citrusfélék, zöldség és vágott virág (www.passia.org)

²⁸ 1 dunum 1000 négyzetméter

²⁹ www.passia.org (Fact Sheet – Economy, Agriculture)

- ³⁰ PMA Statistical Bulletin [2002. szeptember] (www.pma-palestine.org/statistical/statistical.html)
- ³¹ UNSCO [2002. október]: The Impact of Closure and Other Mobility Restrictions on Palestinian Productivity Activities
- ³² World Bank [2002]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis
- ³³ www.passia.org (Fact Sheet – Economy, Tourism 9.)
- ³⁴ Az adóztatással kapcsolatos ügyeket '94 -es Gáza-Jerikó (kairói) megállapodással utalták a Palesztin Hatóság hatáskörébe.
- ³⁵ www.passia.org (Fact sheet – Economy)
- ³⁶ Párizsi Protokoll ([www.mopic.gov.ps/key_documents/Protocol_on_Economic_Relations.p df](http://www.mopic.gov.ps/key_documents/Protocol_on_Economic_Relations.pdf))
- ³⁷ World Bank [2002. március 18.]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis; 20
- ³⁸ i.m. 19.
- ³⁹ pl Európai Unió, USAID (az Egyesült Államok nemzetközi fejlesztési célú ügynöksége), Norvégia, Arab Liga államai, Japán, nemzetközi szervezetek (pl Világbank).
- ⁴⁰ UNRWA: the Untited Nations Relief and Works Agency
- ⁴¹ Összehasonlításképpen: ugyanebben az id őszakban az Egyesült Államok katonai és polgári segélyek formájában évi 3,5-4 milliárd dollárt jutatott Izraelnek, valamivel kevesebbet Egyiptomnak.
- ⁴² Nagy részét (405 millió \$) az Arab Liga országai bocsátották rend elkezésre az Iszlám Fejlesztési Bankon (IFB) keresztül, 114 millió dollárt az Európai Unió, 40 millió dollárt Szaúd -Arabia, 15 millió dollárt az Arab Emírátságok és 10 millió dollárt Norvégia utalt át (forrás: World Bank [2002. március 18.]: Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis).
- ⁴³ i.m. 60-61.
- ⁴⁴ i.m. 22.